

ΕΤΗΣΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ Ιστορίας, Κοινωνίας και Πολιτικής

Γράφουν

Κώστας Γουλιάμος
Κωστάκης Κωνσταντίνου
Κωνσταντίνος Στυλιανού
Νίκος Μούδουρος και Γεωργιάνα Νεοκλέους
Ρίτα Παναούρα
Μιχάλης Ν. Μιχαήλ
Ζήνωνας Τζιάρρας
Μαρίνα Οικονομίδου

Εκδοτική Επιμέλεια
Ινστιτούτο Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

2023

Επιμέλεια:

Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθείας

Σχεδιασμός:

Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθείας

Εκτύπωση:

Print XPress

Έκδοση Ινστιτούτου Ερευνών Προμηθείας

ISSN 2421-7700

© Copyright

Εκδόσεις Ινστιτούτου Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Καθ. Κώστας Γουλιάμος

*(Πρώην Πρύτανης Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου,
Τακτικό Μέλος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών)*

Από την κουλτούρα κρίσης στην κουλτούρα φόβου 7

Κωνστάκης Κωνσταντίνου

(Αν. Καθηγητής Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Frederick)

**Επιτάχυνση της Διαδικασίας Διαμόρφωσης Πολυπολικού Διεθνούς Συστήματος:
ΗΠΑ - ΡΩΣΙΑ - ΚΙΝΑ τα κύρια κέντρα ισχύος, σε σταυροδρόμι η Ευρωπαϊκή Ένωση,
ενώ αναδύονται και σημαντικά περιφερειακά κέντρα ισχύος 21**

Κωνσταντίνος Στυλιανού

(Διδάκτορας Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κύπρου)

**Η κρίση του καπιταλισμού ως αυτοκαταστροφή του:
μια εμπάθυνση στην αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας 45**

Νίκος Μούδουρος

*(Λέκτορας στο Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Κύπρου, Μέλος Διοικητικού Συμβουλίου Ινστ. Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ)*

Γεωργιάνα Νεοκλέους

*(Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών Πανεπιστημίου
Κύπρου)*

**Από το παλιό στο νέο οικονομικό μοντέλο; Οι αναζητήσεις
Ερντογάν στην μετά-πανδημική εποχή» 75**

Ρίτα Παναούρα

(Καθηγήτρια Μαθηματικής Εκπαίδευσης, Frederick University)

**Η «διαχρονικότητα» των εισηγήσεων του M. Friedman
για τη δημόσια εκπαίδευση 95**

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

«Διεκδικώντας την πατρίδα.

Η Τουρκοκυπριακή αντιπολίτευση την περίοδο 1964-2004» 111-126

Γράφουν:

Μιχάλης Ν. Μιχαήλ

(Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών Παν. Κύπρου) 112

Ζήνωνας Τζιάρρας

(Λέκτορας στο Τμήμα Τουρκικών Σπουδών Πανεπιστημίου Κύπρου) 117

Μαρίνα Οικονομίδου

(Διευθύντριας Εφημερίδας «Η Καθημερινή» Κύπρου) 121

Σημ.: Το περιεχόμενο των κειμένων της παρούσας έκδοσης αποτελεί προσωπική άποψη
έκαστου συγγραφέα και δεν δεσμεύει καθ' οιονδήποτε τρόπο το Ινστιτούτο Ερευνών Προμηθέας.

Από το παλιό στο νέο οικονομικό μοντέλο; Οι αναζητήσεις Ερντογάν στην μετά-πανδημική εποχή

Εισαγωγή

Το τουρκικό κράτος εισέρχεται στην επέτειο των 100 χρόνων από την ίδρυση του, μέσα σε συνθήκες μιας βαθύτατης οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Ουσιαστικά, τα στοιχεία των κρίσεων που βιώνει η Τουρκία περιλαμβάνουν πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης Ερντογάν τόσο στο εσωτερικό όσο και στην εξωτερική πολιτική, αλλά και επιλογές σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη. Η κορύφωση αυτού που βιώνει σήμερα η τουρκική κοινωνία μπορεί να εντοπιστεί ήδη από το 2013, μια χρονιά που άλλαξαν τόσο οι συνθήκες στην παγκόσμια οικονομία, όσο και οι συνθήκες στο γεωπολιτικό περιβάλλον της ίδιας της Τουρκίας. Στη συνέχεια, η πορεία της λεγόμενης Αραβικής Άνοιξης, η ενίσχυση του κουρδικού κινήματος εντός και εκτός Τουρκίας, οι οικονομικές ανακατατάξεις και η απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, ήταν σημαντικές εξελίξεις που οδήγησαν την τουρκική κυβέρνηση σε αλλαγή πολιτικών συμμαχιών και προσπάθειες σταθεροποίησης ενός νέου οικονομικού προσανατολισμού.

Οι παγκόσμιες και περιφερειακές ανακατατάξεις, αλλά και ο συνδυασμός της οικονομικής και πολιτικής κρίσης στο εσωτερικό της Τουρκίας, φαίνεται ότι επιδεινώθηκαν με το ξέσπασμα της πανδημίας Covid-19 από το 2020, επιταχύνοντας ακόμα περισσότερο τις αναζητήσεις της κυβέρνησης Ερντογάν για ένα νέο μοντέλο μεγέθυνσης της Τουρκίας. Ένα μοντέλο, το οποίο σύμφωνα με τις επιδιώξεις του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) θα πρέπει να ανταποκρίνεται τόσο στη νέα ισορροπία των πολιτικών συμμαχιών της εξουσίας, όσο και στο νέο ιδεολογικό περιβάλλον που σχηματίζεται στην μετά – πανδημική εποχή.

Το παρόν κείμενο επιδιώκει να εξετάσει τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου οικονομικού μοντέλου που προσπαθεί να εφαρμόσει η τουρκική κυβέρνηση, ιδιαίτερα σε όλη της διάρκεια του 2022, αλλά και τις διαφοροποιήσεις που αυτή η προσπάθεια προκαλεί ανάμεσα σε διαφορετικά μέρη του επιχειρηματικού κόσμου της χώρας. Το μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης που επιλέγει το μπλοκ εξουσίας στην Τουρκία, είναι σημαντικό γιατί μπορεί να αποκαλύψει ευρύτερους στόχους για τους επιδιωκόμενους προσανατολισμούς του τουρκικού κράτους. Το πρώτο μέρος του κειμένου περιγράφει συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής πολιτικής που ακολούθησε η κυβέρνηση ΑΚΡ αμέσως μετά τις εκλογές του 2002 μέχρι και το 2013. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται η ανάλυση του πρόσφατου παρελθόντος ως βάση για τα νέα στοιχεία που προσπαθεί να εφαρμόσει ο Ερντογάν σε σχέση με την οικονομία.

Το δεύτερο μέρος του κειμένου εξετάζει τις συνθήκες που οδήγησαν την κυβέρνηση της Τουρκίας να σχεδιάσει πιο ολοκληρωμένα την προοπτική περάσματος σε ένα νέο μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης, ιδιαίτερα στο πλαίσιο που δημιούργησε η πανδημία Covid-19, το 2020. Σε αυτό το μέρος εξετάζονται επίσης τα βασικά χαρακτηριστικά του οικονομικού μοντέλου σε σχέση με τις διαφοροποιήσεις της τουρκικής αστικής τάξης και συνεπώς γίνεται μια προσπάθεια κατανόησης της βασικής αντιπαράθεσης που διεξάχθηκε στην Τουρκία σχεδόν σε ολόκληρη τη διάρκεια του 2022. Το τελευταίο μέρος του κειμένου

επικεντρώνεται στην καταγραφή ορισμένων προβλημάτων στην εφαρμογή του νέου οικονομικού μοντέλου, τα οποία εντοπίζονται κυρίως μέσα από το πλαίσιο της αδυναμίας συγκρότησης ηγεμονίας.

Η σταθεροποίηση της εξουσίας Ερντογάν μέσα από τη συμμαχία με το ΔΝΤ

Το Νοέμβριο του 2002, η τότε νέα κυβέρνηση του ΑΚΡ υιοθέτησε πλήρως το πρόγραμμα του ΔΝΤ και μάλιστα το εφάρμοσε με ιδιαίτερη συνέπεια αλλάζοντας ριζικά το οικονομικό και κοινωνικό πρόσωπο της Τουρκίας μέσα σε λίγα χρόνια (Gürsel, 2013, σ. 56). Ένας από τους βασικότερους πυλώνες της αρχικής επιτυχίας του ΑΚΡ στην σχετική σταθεροποίηση της οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και της εξουσίας του, ήταν η ολοκληρωτική σχεδόν εκμετάλλευση της αφθονίας στην παγκόσμια ρευστότητα που επικρατούσε γενικά την περίοδο 2002-2013. Αυτή την περίοδο η Τουρκία προσέλκυσε τεράστια ποσά άμεσων και μακροπρόθεσμων επενδύσεων μέσω των οποίων κατάφερε να διατηρήσει ψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Από το 2002 μέχρι και το 2011, η οικονομία της Τουρκίας μεγεθύνθηκε κατά 5.1% μέσο όρο ετησίως (Taşkin, 2014, σ. 33). Η συγκεκριμένη μεγέθυνση μάλιστα συνοδεύτηκε από μονοψήφια ποσοστά πληθωρισμού για πρώτη φορά μετά την δεκαετία του 1970 στη χώρα (Gökay, 2021, σσ. 61-62). Παράλληλα, τα ξένα κεφάλαια που εισέρευσαν στην Τουρκία την συγκεκριμένη περίοδο συνέβαλαν στην βελτιωμένη διαχείριση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών (Madra & Yılmaz, 2019, σ. 44), αλλά και στην εμβάθυνση της χρηματιστικοποίησης της οικονομίας, η οποία με την δραματική διεύρυνση της δανειοδότησης, συνέβαλε στην ενίσχυση της εσωτερικής κατανάλωσης (Akçay, 2015, σ. 14).

Συνεπώς, το ξεπέραςμα της γενικευμένης κρίσης (Akçay, 2014, σσ. 13-14) μέσα από την οποία εμφανίστηκε το κυβερνών κόμμα σε συνδυασμό με την σταθεροποίηση και ανάπτυξη της οικονομίας τουλάχιστον μέχρι και το 2007 (Öniş & Bakır, 2017), αποτελούν σημαντικά στοιχεία κατανόησης βασικών πυλώνων της

διευρυμένης ηγεμονίας που επιδίωξε και σε μεγάλο βαθμό πέτυχε το κόμμα την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης του. Μέσα στο προαναφερθέν πλαίσιο, η βασική προσδοκία από το ΑΚΡ ήταν ότι η σταθερότητα στην διακυβέρνηση του θα μπορούσε να ξεπεράσει βασικές αδυναμίες του καπιταλισμού στην Τουρκία. Δηλαδή ότι θα σταθεροποιούσε τις συνθήκες παραγωγής πλεονάσματος από όλα τα μέρη της επιχειρηματικής τάξης (Ercan & Oğuz, 2020, σ. 98). Στην πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης του, όντως κατάφερε από τη μια να ενσωματώσει τη χώρα περισσότερο στο παγκόσμιο μοντέλο ανάπτυξης και να διασφαλίσει σταθερότερους όρους παραγωγής πλεονάσματος (Ercan & Oğuz, 2020, σ. 98).

Με αυτό τον τρόπο το ΑΚΡ πέτυχε να αμβλύνει τις διαφοροποιήσεις εντός της επιχειρηματικής ελίτ της Τουρκίας. Από τη μια πλευρά, η εφαρμογή του προγράμματος του ΔΝΤ, η διευκόλυνση των ξένων επενδύσεων, οι μεγάλες ιδιωτικοποιήσεις και η ενθάρρυνση του εξωτερικού εμπορίου – κυρίως προς τις αγορές της Ε.Ε – ήταν πολιτικές που ικανοποιούσαν τους επιχειρηματικούς κύκλους του TÜSİAD, δηλαδή την «κοσμική» μερίδα του κεφαλαίου με ισχυρή θέση στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Από την άλλη πλευρά, ένα μεγάλο μέρος των μικρομεσαίων επιχειρηματικών κύκλων που εκπροσωπούσε κυρίως ο MÜSİAD, δηλαδή η «ισλαμική» μερίδα του κεφαλαίου, αν και με σκεπτικισμό έναντι του ΔΝΤ συνέχιζε να επεκτείνεται στη βιομηχανία φαγώσιμων, ειδών ρουχισμού, στο εξαγωγικό εμπόριο, αλλά και μέσα από τις ιδιωτικοποιήσεις (Akça & Özden, 2014, σσ. 19-20). Την ίδια στιγμή οι επενδύσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση και στον κατασκευαστικό τομέα επίσης διευκόλυναν την ενίσχυση των συντηρητικών επιχειρηματικών κύκλων που στήριζαν σε καθοριστικό βαθμό το ΑΚΡ (Buğra & Savaşkan, 2010). Βεβαίως αυτή η μορφή συμβίωσης των διαφορετικών μερών της επιχειρηματικής ελίτ δεν ήταν εντελώς ομαλή, ωστόσο οι ιδεολογικές, αξιακές και άλλες διαφωνίες που είχαν αμβλύνονταν σε ένα πλαίσιο «ανοχής» που δημιουργούσε η σταθεροποίηση της μεγέθυνσης της οικονομίας.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι στο επίπεδο του εργασιακού καθεστώτος και της σχέσης του ΑΚΡ με τις μάζες των μισθωτών εργαζομένων, τα χαρακτηριστικά της περιόδου από το 2002 έως το 2013, επίσης συνέβαλαν στην επέκταση της ηγεμονίας του Ερντογάν. Εξαιτίας της σταθεροποίησης της ροής ζεστού χρήματος στην Τουρκία, σε συνθήκες διευρυμένης παγκόσμιας ρευστότητας κατά την προαναφερθείσα περίοδο, το συγκεκριμένο μοντέλο μεγέθυνσης επέτρεψε την διεύρυνση του τραπεζικού τομέα και την δραστική ενίσχυση της δανειοδότησης σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά. Σύμφωνα με στοιχεία της Ένωσης Τραπεζών Τουρκίας, ο συνολικός αριθμός των δανειοληπτών έχει παρουσιάσει αύξηση από 867.033 το 2001 σε 11,166.250 το 2013 (Türkiye Bankalar Birliği, 2018). Το ποσοστό του χρέους από καταναλωτικά δάνεια και πιστωτικές κάρτες στο ΑΕΠ της χώρας, αυξήθηκε από 1.8% το 2002 σε 21.2% το 2013 (Karacimen, 2016, σ. 257). Αυτό, σε συνδυασμό με την αποδιοργάνωση της οργανωμένης εργασίας, και την συνεπαγόμενη υπερχρέωση των νοικοκυριών, συνέβαλε στην αύξηση της εξάρτησης της μισθωτής εργασίας από την κυβέρνηση.

Επί της διακυβέρνησης ΑΚΡ, η δανειοδότηση διευρύνθηκε με τρόπο που να επιτρέπει την ενσωμάτωση νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Συνεπώς, το συγκεκριμένο κύμα υπερχρέωσης επηρέασε περισσότερο τα νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα, σε αντίθεση με την περίοδο πριν από την άνοδο του ΑΚΡ στην εξουσία, όταν τα καταναλωτικά δάνεια εξυπηρετούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό τα νοικοκυριά με μεσαίο και υψηλό εισόδημα. Την περίοδο 2009–2011, το 42% των ληπτών καταναλωτικών δανείων ήταν άτομα που είχαν εισόδημα λιγότερο από 1000 Τ.Λ. Το 27% των δανειοληπτών ήταν άτομα με μηνιαίο εισόδημα μεταξύ 1000 και 2000 Τ.Λ. Αυτές οι δύο ομάδες συνιστούν τα 2/3 του συνολικού αριθμού ληπτών καταναλωτικών δανείων για την περίοδο αυτή (Karacimen, 2016, σσ. 259-260).

Ιδιαίτερα στην περίπτωση των μισθωτών εργαζομένων, τα δάνεια λειτουργούσαν ως αποκατάσταση της απώλειας του εισοδήματος που προοριζόταν για καταναλωτικές ανάγκες, λόγω των στάσιμων μισθών. Η πρόσβαση των χαμηλόμισθων σε δάνεια για αύξηση της αγοραστικής τους δύναμης καθώς οι μισθοί παρέμεναν στάσιμοι σε χαμηλά επίπεδα, συνέβαλε σημαντικά στην διατήρηση της πολιτικής στήριξης προς το κυβερνών κόμμα. Την ίδια στιγμή, το κύμα υπερχρέωσης που δημιουργήθηκε οδήγησε στην αναζήτηση συνθηκών πολιτικής σταθερότητας και εμβάθυνε τους δεσμούς εξάρτησης των ιδίων από την αγορά αλλά και την κυβέρνηση.

Ο κρισιακός δρόμος προς ένα νέο οικονομικό μοντέλο

Ωστόσο, όλα τα προαναφερθέντα αμφισβητήθηκαν από το 2013 και μετά, κυρίως εξαιτίας της εντατικοποίησης της οικονομικής και πολιτικής κρίσης στην Τουρκία. Από τη μια πλευρά, λόγω της απόφασης των ΗΠΑ να προχωρήσουν σε μείωση της ρευστότητας δολαρίου και αύξησης των επιτοκίων, η τουρκική κυβέρνηση αδυνατούσε να συντηρήσει βασικές πτυχές του μοντέλου οικονομικής μεγέθυνσης που ακολουθούσε. Από την άλλη πλευρά όμως, η δυσκολία στην οικονομική στρατηγική συνδυάστηκε και με την εμβάθυνση των ανταγωνισμών εξουσίας εντός των κρατικών δομών, οι οποίοι εκφράστηκαν τελικά με την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016. Με αυτό τον τρόπο, η εξουσία του ΑΚΡ είχε να αντιμετωπίσει μια ξεκάθαρη συγκυρία δομικής κρίσης στο ιδιαίτερα δύσκολο περιβάλλον που δημιούργησε η πανδημία Covid-19.

Όμως την ίδια στιγμή η αντιμετώπιση της δομικής κρίσης απαιτούσε πιο ολοκληρωμένους σχεδιασμούς, αφού σε τέτοιες συγκυρίες καταγράφονται αδιέξοδα και αποσταθεροποίηση στο μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης. Συνεπώς σε τέτοιες περιόδους μπορούν να εμφανιστούν σχεδιασμοί και πολιτικές για διαφορετικά μοντέλα μεγέθυνσης, αλλά και διαφορετικοί – συγκρουόμενοι ηγεμονικοί σχεδιασμοί που να στηρίζουν και να νομιμοποιούν τα συγκεκριμένα μοντέλα συσσώρευσης (Akçay, 2022). Ουσιαστικά, η σημερινή

αντιπαράθεση που βιώνει η Τουρκία σε σχέση με την οικονομική της στρατηγική, έχει όλα τα χαρακτηριστικά των συγκρουόμενων επιλογών μοντέλων μεγέθυνσης και ηγεμονικών σχεδιασμών που ξεκίνησαν να φαίνονται πιο καθαρά από το 2013 και μετά.

Από τα μέσα του 2018, η Τουρκία κατέγραφε υψηλά ποσοστά ανεργίας και ένα αυξανόμενο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Η πιστωτική επέκταση που έγινε το 2017 πριν από το δημοψήφισμα της συνταγματικής αλλαγής, προκάλεσε εντατικοποίηση του εύθραυστου της οικονομίας. Παράλληλα οι γεωπολιτικές εντάσεις της περιόδου αύξησαν την φυγή ξένων κεφαλαίων με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να αδυνατεί να συγκρατήσει την υποτίμηση της τουρκικής λίρας έναντι των ξένων νομισμάτων. Μέχρι και τους πρώτους οκτώ μήνες του 2018 η τουρκική λίρα έχασε το 40% της αξίας της έναντι του δολαρίου. Από τα τέλη του 2018 μέχρι και τα μέσα του 2019, η οικονομία της Τουρκίας συρρικνώθηκε (Öngel, 2021).

Στη βάση των συνεπειών που άφησε πίσω της η προηγούμενη περίοδος της κρίσης, η κυβέρνηση της Τουρκίας επιδίωξε να αντιμετωπίσει το ξέσπασμα της πανδημίας μέσα από ένα συνδυασμό αλληλένδετων ιδεολογικοπολιτικών αξόνων με αντίστοιχες οικονομικές επιλογές. Τρεις από τους κύριους άξονες ήταν οι εξής: Ο πρώτος ήταν η επιβολή ενός ιδεολογικού πλαισίου «πολέμου», η επιτυχής έκβαση του οποίου απαιτούσε την στράτευση όλων των πολιτών στην στήριξη της κρατικής πολιτικής. Μέσα από αυτό τον άξονα η κυβέρνηση καλλιεργούσε την ανάγκη προστασίας της χώρας ενάντια σε μια «παγκόσμια απειλή» και καλούσε σε εθνική ενότητα (Gülseven, 2020, σ. 52). Μάλιστα η καλλιέργεια ενός πολεμικού κλίματος με αφορμή την πανδημία, συνδυαζόταν με την φορτική υπενθύμιση των προηγούμενων οικονομικών «επιθέσεων» που δέχτηκε η χώρα και συνεπώς κατασκευαζόταν ευκολότερα το πλαίσιο της «εθνικής στράτευσης» της κοινωνίας. Ο Ερντογάν περιέγραψε την συνταγή αντιμετώπισης της πανδημίας ως εξής: «Η χώρα μας όπως και ολόκληρος ο κόσμος, είναι αντιμέτωπη με μια απειλή που ίσως δεν εμφανίστηκε ξανά στην παγκόσμια ιστορία...

Ως χώρα και ως έθνος καταφέραμε να αντιμετωπίσουμε όλες τις επιθέσεις που δεχτήκαμε μέχρι σήμερα ενισχύοντας την ενότητα και την αδελφοσύνη μας. Με τον ίδιο τρόπο θα αντιμετωπίσουμε και την απειλή του κορωνοϊού» (TCCB, 2020a).

Ο δεύτερος άξονας, αλληλένδετος με τον πρώτο, ήταν η ανάδειξη της ανάγκης για απρόσκοπτη συνέχιση της παραγωγής, ούτως ώστε να αντιμετωπιστεί όχι μόνο η δύσκολη οικονομική συγκυρία της πανδημίας αλλά επιπλέον η Τουρκία να καταφέρει να ξεπεράσει εντελώς τις συνέπειες που άφησε πίσω της η αποσταθεροποίηση του 2018. Στην πρώτη του ολοκληρωμένη τοποθέτηση για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ο Ερντογάν ανέφερε τα εξής: «Εκτός από το ότι η καθημερινή ζωή θα σταματήσει εξαιτίας της εθελοντικής ή υποχρεωτικής καραντίνας, η διαδικασία αυτή θα έχει σοβαρές οικονομικές συνέπειες. Ως Τουρκία είμαστε υποχρεωμένοι να εμποδίσουμε την επέκταση της πανδημίας, αλλά και να κρατήσουμε ζωντανή την παραγωγή, το εμπόριο και την εργοδότηση. Είμαστε σε μια περίοδο που δεν μπορούμε να χάσουμε τον έλεγχο στην οικονομία, αφού η χώρα μας μόλις άρχισε να ξαναβρίσκει τον δρόμο της μετά τις επιθέσεις που βιώσαμε τον Αύγουστο του 2018» (TCCB, 2020b).

Η «υποχρέωση της Τουρκίας», όπως περιγράφηκε από τον Ερντογάν, για να εμποδιστεί από την μια η πανδημία, αλλά από την άλλη να κρατηθεί ζωντανή η παραγωγή, το εμπόριο και η εργοδότηση, κωδικοποιήθηκε στην γενική στρατηγική που ο ίδιος την ονόμασε ως «οι τροχοί να συνεχίσουν να γυρίζουν». Η συγκεκριμένη πολιτική τοποθέτηση έγινε στις 30 Μαρτίου 2020 και ήταν ιδιαίτερα χαρακτηριστική των προτεραιοτήτων που έθεσε η Άγκυρα στις συνθήκες που δημιουργούσε η πανδημία: «Η μεγαλύτερη μας ευαισθησία είναι να διασφαλίσουμε την συνέχιση των προϊόντων βασικών αναγκών, αλλά και των εξαγωγών μέσα από την αδιάκοπη παραγωγή. Η Τουρκία είναι μια χώρα που κάτω από οποιοσδήποτε όρους και προϋποθέσεις είναι αναγκασμένη να συνεχίσει την παραγωγή και να διασφαλίσει ότι οι τροχοί θα συνεχίσουν να γυρίζουν» (TCCB, 2020c).

Ο τρίτος άξονας ήταν η προώθηση της θέσης ότι η πανδημία ήταν ουσιαστικά μια ιστορική ευκαιρία για δομικές αλλαγές στο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας, εξέλιξη που προέκυψε από τις δυναμικές αυτονόμησης της εντός του διεθνούς συστήματος. Σύμφωνα με τον Ερντογάν, η πανδημία έφερε πιο δυναμικά στο προσκήνιο την αδράνεια και αδυναμία στη λειτουργία των διεθνών οργανισμών, απέδειξε την ανάγκη μεταρρύθμισης του παγκόσμιου συστήματος, ενώ επιπλέον υπογράμμισε την σημασία των τάσεων πολυπολιτισμού κάτι που με τη σειρά του επέβαλλε στην Τουρκία να ενισχύσει τις συνεργασίες της σε περιφερειακό επίπεδο (TCCB, 2020d). Η επιτάχυνση της αλλαγής των γεωπολιτικών ισορροπιών, ως αποτέλεσμα της κρίσης που προκάλεσε η πανδημία, θεωρήθηκε ως πλατφόρμα μια πιο ολοκληρωμένης αλλαγής στους οικονομικούς προσανατολισμούς της Τουρκίας. Ο Ερντογάν εκτίμησε ότι το βάθος των ανακατατάξεων που έφερνε η πανδημία εγκαινίασαν μια περίοδο που στην οικονομία «δεν είναι αρκετό να αλλάξουν μόνο τα εξαρτήματα, αλλά θα πρέπει να αλλάξει ολόκληρο το όχημα» (TCCB, 2020e).

Το νέο «οικονομικό όχημα» στο οποίο αναφέρθηκε ο Πρόεδρος της Τουρκίας ήταν ουσιαστικά η εντατικοποίηση των προηγούμενων ανολοκλήρωτων προσπαθειών ξεπεράσματος των ορίων της εξαρτημένης χρηματιστικοποίησης που χαρακτήριζε το μοντέλο συσσώρευσης της χώρας για πολλές δεκαετίες. Σε αυτό το πλαίσιο η αντίληψη της πολιτικής ηγεσίας της χώρας επικεντρώθηκε στο ότι η πανδημία λειτουργούσε ως δυναμική διευκόλυνσης της «επίλυσης» της κρίσης του μοντέλου συσσώρευσης που εμφανίστηκε το 2013. Συνεπώς διάνοιγε τις προοπτικές για μια ποιοτικότερη αλλαγή στον παρεμβατικό ρόλο του κράτους και στην ενίσχυση της τοπικής βιομηχανίας με τρόπο που να διασφαλίζεται η αύξηση της εργοδότησης. Μάλιστα σε μια αναχρονιστική ανάγνωση των εξελίξεων, ο Ερντογάν υποστήριξε ότι η υποδομή του διεκδικούμενου νέου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης προετοιμάστηκε από το ΑΚΡ ήδη από τα προηγούμενα 19 χρόνια της διακυβέρνησης του και στις συνθήκες της πανδημίας μπορούσε πλέον να εφαρμοστεί (TCCB, 2021a).

Με αυτό τον τρόπο η τουρκική κυβέρνηση θεώρησε ότι μπορούσε πλέον να προχωρήσει στην εφαρμογή ενός νέου οικονομικού μοντέλου, το οποίο θα επανέφερε σε μια πιο ολοκληρωμένη βάση στοιχεία προηγούμενων οικονομικών επιλογών του ΑΚΡ. Το «Οικονομικό Μοντέλο Τουρκίας», όπως ονομάστηκε στις 16 Δεκεμβρίου 2021, βασίζεται στον στόχο για σταθεροποίηση της μεγέθυνσης της οικονομίας μέσα από την συνέχιση της πολιτικής χαμηλών επιτοκίων, την ενίσχυση της τοπικής παραγωγής και ιδιαίτερα της μεταποιητικής βιομηχανίας, την αύξηση της εργοδότησης, την αύξηση των εξαγωγών και τη μείωση των εισαγωγών και τέλος τη δραστική μείωση του εξωτερικού χρέους και του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Οι συγκεκριμένοι στόχοι που συναποτελούν το «Οικονομικό Μοντέλο Τουρκίας», καθόρισαν ένα εξαιρετικά μεγάλο μέρος των πολιτικών αντιπαραθέσεων στη χώρα σε ολόκληρη τη διάρκεια του 2022. Εξέλιξη που ουσιαστικά δείχνει ότι από τη μια πλευρά η κυβέρνηση Ερντογάν δεν ήταν έτοιμη για μια ολοκληρωτική αλλαγή στο μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ από την άλλη πλευρά δεν κατάφερε να επαναδημιουργήσει ισορροπίες ανάμεσα στα συμφέροντα των διαφορετικών μερών της αστικής τάξης στη χώρα.

Ο Νουρετίν Νεμπατί, μετέπειτα Υπουργός Οικονομίας, περιέγραψε σε πολύ αδρές γραμμές τα βασικά χαρακτηριστικά της νέας οικονομικής πολιτικής ως εξής: Ο κύριος άξονας βασιζόταν στα χαμηλά επιτόκια και στην αύξηση του όγκου παραγωγής. Μέσα από την αύξηση της παραγωγής θα διασφαλιζόταν η αύξηση της εργοδότησης και σε συνδυασμό με την σταθεροποίηση της αξίας της τουρκικής λίρας σε χαμηλά επίπεδα θα αυξάνονταν οι εξαγωγές. Με τη σειρά τους η αύξηση των εσόδων της χώρας από τις εξαγωγές θα συνέβαλλε στην δημιουργία νέων πηγών χρηματοδότησης προς την εγχώρια βιομηχανία με στόχο την μείωση της εξάρτησης από τις εισαγωγές πρώτων υλών και παράλληλα θα μειωνόταν το έλλειμα τρεχουσών συναλλαγών και το εξωτερικό χρέος (*Gazete Duvar*, 2021).

Περίπου τα ίδια βασικά στοιχεία για την νέα πολιτική αναλύθηκαν και από τον Τζεμίλ Ερτέμ, σύμβουλο του Ερντογάν για την οικονομική στρατηγική. Παρουσιάζοντας το νέο οικονομικό μοντέλο, ο Ερτέμ υποστήριξε ότι οι υψηλές συναλλαγματικές ισοτιμίες θα αυξήσουν τις εξαγωγές και θα μειώσουν τις εισαγωγές. Συγκεκριμένα υπογράμμισε ότι «υπάρχει ο στόχος να σταματήσει η εξάρτηση στο εξωτερικό χρέος μετατρέποντας το έλλειμα τρεχουσών συναλλαγών σε πλεόνασμα τρεχουσών συναλλαγών» (Dünya, 2021). Μεταξύ άλλων ανέφερε ότι «η οικονομική πολιτική που επιβάλλεται στις αναπτυσσόμενες χώρες με υψηλά επιτόκια και χαμηλές συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι μία τυπική συνταγή του ΔΝΤ που οδηγεί στην εξαθλίωση» και συνεπώς δεν είναι βιώσιμη (Uygun, 2021). Σύμφωνα με την ίδια εκτίμηση, «στο νέο οικονομικό μοντέλο, βασικός σκοπός είναι η στήριξη των επενδύσεων σε περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων, η βιώσιμη ανάπτυξη και απασχόληση, η αύξηση των εξαγωγών και η μείωση των εισαγωγών με ανταγωνιστικό συναλλαγματικό πλεονέκτημα, καθώς και ο τερματισμός της εξάρτησης από εξωτερικό χρέος ανατρέποντας το έλλειμα τρεχουσών συναλλαγών σε πλεόνασμα» (Uygun, 2021).

Ένα από τα κεντρικά στοιχεία των πιο πάνω περιγραφών του διεκδικούμενου νέου οικονομικού μοντέλου, είναι η επιμονή της τουρκικής κυβέρνησης στη σταθεροποίηση του υποτιμημένου εθνικού νομίσματος. Η υποτίμηση της αξίας της τουρκικής λίρας έναντι ξένων νομισμάτων δεν θεωρήθηκε πρόβλημα για τον Ερντογάν γιατί σύμφωνα με τον ίδιο, δεν ήταν η αιτία των αρνητικών επιπτώσεων στην εργοδότηση και στην βιομηχανική παραγωγή. Αντίθετα η υποτιμημένη αξία της τουρκικής λίρας, δηλαδή η καθιέρωση ενός ανταγωνιστικού νομίσματος, μπορούσε να διασφαλίσει προοπτικές αύξησης της εργοδότησης μέσα από την αύξηση των επενδύσεων στην βιομηχανική παραγωγή (TCCB, 2021b). Το ίδιο σκεπτικό υπογράμμιζε ότι επωφελής για την ανεξαρτητοποίηση της χώρας σε σχέση με την βιομηχανική παραγωγή θα ήταν και η συνέχιση της πολιτικής χαμηλών επιτοκίων. Αυτή η πολιτική θα οδηγούσε

σε διευκόλυνση των παραγωγικών επενδύσεων στη χώρα, ενώ αντίθετα η πολιτική ψηλών επιτοκίων οδηγούσε σε κερδοσκοπικές δραστηριότητες στις χρηματοπιστωτικές αγορές και όχι στην παραγωγή (Acar, 2020).

Η υπογράμμιση της πολιτικής «ανταγωνιστικού συναλλάγματος» δεν ήταν τυχαία. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η νομισματική πολιτική ενός κράτους είναι συνδεδεμένη με τις στρατηγικές βιομηχανικής ανάπτυξης, η επιλογή της κυβέρνησης να «δοκιμάσει» την σταθεροποίηση ενός υποτιμημένου εθνικού νομίσματος σημαίνει ότι η εξουσία Ερντογάν επέλεξε να ταυτιστεί με συγκεκριμένα επιχειρηματικά συμφέροντα. Η υποτίμηση του νομίσματος λειτουργεί ευνοϊκά για κάποιους τομείς, ιδιαίτερα τους εξαγωγικούς και τομείς έντασης εργασίας, αλλά για κάποιους άλλους όχι (Akçay, 2021a). Όπως και στην περίπτωση των χαμηλών ή ψηλών επιτοκίων, έτσι και η μετατόπιση στην αξία του νομίσματος προκαλεί διαφορετικές επιπτώσεις, κέρδη ή ζημιές σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και στρώματα. Ιδιαίτερα οι επιχειρηματικοί κύκλοι που ασχολούνται με την εγχώρια παραγωγή, με προϊόντα έντασης εργασίας και με εξαγωγές, αναμένεται να είναι πιο δεκτικοί σε υποτιμημένο νόμισμα (Akçay, 2021b) (όπως ένα τμήμα των μελών του MÜSİAD). Αντίθετα, επιχειρηματικοί κύκλοι με ψηλή τεχνολογία, ευκολία δανεισμού σε ξένο νόμισμα ή και εξάρτηση σε εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων, είναι πιο αρνητικοί σε υποτίμηση της αξίας του εθνικού νομίσματος (Uğurlu, 2021, σ. 2970) (όπως ένα μεγάλο μέρος του TÜSİAD).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, έχουν εμφανιστεί τουλάχιστον δύο διακριτοί πόλοι εντός του επιχειρηματικού κόσμου της Τουρκίας, οι οποίοι ενώπιον των εκλογικών αναμετρήσεων του 2023 εντείνουν τις διεκδικήσεις τους σε σχέση με το μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης. Οι βασικές πτυχές των διαφωνιών των δύο μεγαλύτερων συνδέσμων επιχειρηματιών της Τουρκίας, TÜSİAD και MÜSİAD, αφορούν στις διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν για την νομισματική πολιτική και πολιτική επιτοκίων, για την πολιτική σε σχέση με τις εξαγωγές και

την παραγωγή για την εσωτερική αγορά, καθώς και τις γενικότερες διαφωνίες που έχουν λόγω της λειτουργίας των μελών τους σε διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας (Akçay & Jungmann, 2022, σσ. 6-7). Όπως γίνεται κατανοητό από τα πιο πάνω, ο σύνδεσμος MÜSİAD στηρίζει την επιλογή της κυβέρνησης για αλλαγές στο μοντέλο οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ ο TÜSİAD εκφράζει αντιδράσεις.

Παρόλο που υπάρχουν πολλά ρευστά σημεία και μετακινήσεις, για σκοπούς κατανόησης θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο MÜSİAD αντιπροσωπεύει κυρίως μικρομεσαίας κλίμακας κεφάλαιο, το οποίο ιδεολογικά είναι συντηρητικό – ισλαμικό, ενώ ο TÜSİAD εκπροσωπεί το παραδοσιακό μεγάλο κεφάλαιο με ιδεολογικές ρίζες στον κεμαλισμό και την κοσμικότητα. Ο πίνακας¹ που ακολουθεί εξηγεί τις βασικές διαφωνίες των δύο αυτών επιχειρηματικών συνδέσμων, σε γενικό επίπεδο. Οι συγκεκριμένες διαφωνίες αποτελούν και στοιχεία ξεκαθαρίσματος του περιεχομένου του νέου οικονομικού μοντέλου που θέλει να εφαρμόσει η κυβέρνηση Ερντογάν.

¹ Λεπτομέρειες στο: Akçay, Ü., & Jungmann, B. (2022). Political Economy of Growth Regimes in Poland and Turkey. In I. Berlin (Ed.), *Working Paper*. Berlin.

Από το παλιό στο νέο οικονομικό μοντέλο;
Οι αναζητήσεις Ερντογάν στην μετά-πανδημική εποχή

	Μεγάλης κλίμακας κεφάλαιο και παραδοσιακοί επιχειρηματικοί κύκλοι	Μικρομεσαίας κλίμακας κεφάλαιο και νέοι επιχειρηματικοί κύκλοι
Τομείς της οικονομίας	Βασικά μέταλλα, αυτοκίνητα, βιομηχανία χημικών, πετρελαϊκές εταιρείες, χρηματοπιστωτικός τομέας.	Κλωστοϋφαντουργία, υποδηματοποιία, επιπλοποιία, βιομηχανία φαγώσιμων, κατασκευαστικός τομέας, ορυχεία.
Παραγωγικότητα Εργασίας	Υψηλή	Χαμηλή
Δομή παραγωγής	Ένταση κεφαλαίου	Ένταση εργασίας
Μέγεθος εταιρειών	Μεγάλες εταιρείες - Holdings	Μικρομεσαίες εταιρείες
Συνδικαλιστική πυκνότητα	Σχετικά υψηλότερη συνδικαλιστική πυκνότητα	Ιδιαίτερα χαμηλή ή χωρίς συνδικάτα
Επίπεδα μισθών	Σχετικά πάνω από τον κατώτατο μισθό	Κατώτατος μισθός και κάτω
Αγορές	Εσωτερική αγορά και εξαγωγές	Εσωτερική αγορά και εξαγωγές
Διεθνής ενσωμάτωση	Ισχυρή ενσωμάτωση στις διεθνείς αγορές	Λιγότερο ισχυρή ενσωμάτωση στις διεθνείς αγορές
Χρήση εισαγωγών στην παραγωγή	Υψηλή εξάρτηση από εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων	Αναλόγως τομέα υπάρχει διαφοροποίηση
Σχέση με διεθνή χρηματοπιστωτικά κέντρα	Άμεση σχέση και δανειοδότηση σε ξένο νόμισμα	Δεν υπάρχει άμεση σχέση και η δανειοδότηση γίνεται κυρίως σε τουρκική λίρα
Πολιτική ανταγωνισμού	Όχι στη βάση των τιμών	Με βάση τις τιμές
Νομισματική πολιτική	Σταθερότητα τιμών και ισχυρό τοπικό νόμισμα	Ανταγωνιστικό νόμισμα
Πολιτική επιτοκίων	Ψηλά επιτόκια	Χαμηλά επιτόκια

Συμπεράσματα: Τα κενά ηγεμονίας στο δρόμο προς το νέο οικονομικό μοντέλο

Το «Οικονομικό Μοντέλο Τουρκίας» επικεντρώθηκε σε διαφορετικές αναζητήσεις ενίσχυσης της βιομηχανικής βάσης της χώρας με την προοπτική ότι αυτό θα ήταν κάτι που θα βοηθούσε σε μια ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη, αλλά και πολιτική αυτονομία στις διεθνείς σχέσεις. Η υπογράμμιση της κυβέρνησης Ερντογάν για στροφή στην «τοπική και εθνική βιομηχανία», έγινε με τρόπο που από τη μια να μην αποκλείσει εντελώς τα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς και από την άλλη να υιοθετήσει στοιχεία ανάπτυξης από περιπτώσεις όπως η Κίνα και η Νοτιοανατολική Ασία (Ertem, 2018). Ωστόσο η ισοροπία μεταξύ της ελεύθερης αγοράς που επικράτησε για πάρα πολλά χρόνια και ενός μοντέλου ανάπτυξης όπως εμφανίστηκε στην Κίνα ή την Ασία από την δεκαετία του 1980 και μετά, είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση.

Σε ένα πρώτο επίπεδο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μετατροπή της Κίνας σε ένα βιομηχανικό γίγαντα επιτεύχθηκε και μέσα από τον ολοκληρωτικό κρατικό έλεγχο στον χρηματοπιστωτικό τομέα, στο εργασιακό καθεστώς και τις ιδιωτικές επενδύσεις (Bedirhanoglu, 2021, σ. 78). Γενικά η Κίνα και χώρες της Νοτιοανατολικής και Ανατολικής Ασίας επεδίωξαν να πετύχουν δραστική τεχνολογική αναβάθμιση, να μεγιστοποιήσουν τον έλεγχο του κράτους στις εξαγωγές, αλλά και να πειθαρχήσουν σε μεγάλο βαθμό την εργατική δύναμη με τρόπο που να αποδεχτεί το υποτιμημένο νόμισμα και την επέκταση του χρόνου εργασίας (Tuğal, 2018). Επιπλέον, οι σχετικά μικρότερες αρνητικές επιπτώσεις από την κρίση του 2008 στην Κίνα, ήταν και αποτέλεσμα της «ελεγχόμενης» και ιδιαίτερα προσεκτικής ενσωμάτωσης της στις χρηματοπιστωτικές αγορές της Δύσης από το 1980 και μετά. Η Κίνα κατάφερε να επιβάλει πολιτικές αυστηρών ελέγχων κεφαλαίου και με αυτό τον τρόπο απομακρύνθηκε από την προοπτική άμεσης εισαγωγής κρίσεων από τη Δύση (Gökay, 2021, σ. 71).

Επομένως προκύπτουν ισχυρά ερωτηματικά εάν η Τουρκία μπορεί να ακολουθήσει ακριβώς τα βασικά στοιχεία ανάπτυξης της Ασίας, δεδομένης της μακρόχρονης οικονομικής και πολιτικής της ενσωμάτωσης στη Δύση, αλλά και της ενίσχυσης της χρηματιστικοποίησης της οικονομίας της.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, τα ερωτήματα σε σχέση με την προοπτική μετατροπής του «οικονομικού μοντέλου Τουρκίας» σε ηγεμονικό, προκύπτουν και από την αρκετά μεγάλη εξάρτηση της βιομηχανίας από τις εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων. Εξάρτηση που σε συνθήκες υποτίμησης του νομίσματος συμβάλλουν στην άνοδο των τιμών τόσο των εισαγωγών, όσο και των τελικών προϊόντων (Uşurlu, 2021, σ. 2971). Επομένως η κυβέρνηση είναι αντιμέτωπη με την ενίσχυση της αντιπαράθεσης μεταξύ των διαφορετικών τμημάτων της επιχειρηματικής τάξης. Αυτό το δεδομένο με τη σειρά του, αναπαράγει την σχετική δυσκολία της κυβέρνησης στο να επιβάλει ολοκληρωτικά τους προσανατολισμούς των ιδιωτικών επενδύσεων ή και μια πιο έντονη πολιτική ελέγχου των κεφαλαίων. Δηλαδή η κυβέρνηση αντιμετωπίζει ιδιαίτερες δυσκολίες για την ομαλή εφαρμογή βασικών χαρακτηριστικών που πρέπει να έχει το νέο οικονομικό μοντέλο.

Είναι γεγονός ότι πέραν των οικονομικών διαστάσεων, η πολιτική αστάθεια και η κρίση ιδεολογικής νομιμοποίησης ιδιαίτερα μετά το 2013 μετασηματίζουν το μπλοκ εξουσίας της Τουρκίας σε μια «ασταθής ενότητα». Το AKP επιδίωξε σε συνθήκες δομικής κρίσης να ισορροπήσει μεταξύ διαφορετικών και πολλές φορές συγκρουόμενων συμφερόντων ανάμεσα στην επιχειρηματική τάξη της χώρας. Αυτός είναι και ένας από τους βασικότερους λόγους που στην περίοδο της πανδημίας το AKP προσπάθησε να ολοκληρώσει κάποια νέα ποιοτικά στοιχεία στην οικονομική στρατηγική, χωρίς ωστόσο να μπορεί να εγκαταλείψει πλήρως βασικές πτυχές του μοντέλου συσσώρευσης που επικράτησε από το 1980 και μετά.

Ήδη την τελευταία δεκαετία καταγράφηκαν πολλά σημάδια αμφιταλάντευσης ανάμεσα στο παλιό και στο προωθούμενο ως νέο οικονομικό μοντέλο.

Το ΑΚΡ σε καμιά περίπτωση δεν κατάφερε να εφαρμόσει ένα μοντέλο κρατικού καπιταλισμού, ούτε και προχώρησε σε κρατικοποιήσεις. Προσπάθησε να ελέγξει μέρος του ιδιωτικού τομέα και να δημιουργήσει προνομιακά ιδιωτικά συμφέροντα μέσα από έργα υποδομής, αλλά δεν κατάφερε να επιβάλει πλήρως το κράτος στους προσανατολισμούς των ιδιωτικών επενδύσεων και του εξωτερικού εμπορίου. Παράλληλα η κυβέρνηση, σε όλη τη διάρκεια από το 2013 και μετά συνέχισε να εφαρμόζει κάποια πολύ βασικά χαρακτηριστικά του νεοφιλελευθερισμού όπως η εμβάθυνση της χρηματοπιστικοποίησης και η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων χώρων και του αστικού τοπίου (Tuğal, 2022). Η συγκεκριμένη τάση αμφιταλαντεύσεων σε συνδυασμό με την ευρύτερη αποσταθεροποίηση και την κρίση νομιμοποίησης της εξουσίας τα τελευταία χρόνια, αποτέλεσαν ερωτηματικά σε σχέση με την δυνατότητα ηγεμονίας ενός εντελώς νέου μοντέλου συσσώρευσης. Στη βάση των προαναφερθέντων, ένας βασικός παράγοντας που θα κρίνει το μέλλον των οικονομικών σχεδιασμών του ΑΚΡ, θα είναι το αποτέλεσμα των επικείμενων εκλογικών αναμετρήσεων του 2023. Γιατί μεταξύ άλλων, αυτές οι εκλογές θα επηρεάσουν και την ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στα κοινωνικά μέρη που στηρίζουν ή αντιπολιτεύονται το λεγόμενο νέο οικονομικό μοντέλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acar, İ. (2020, 12 November). Faiz lobisi bastırıyor. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/faiz-lobisi-bastiriyor-3574734>
- Akça, İ. (2014). AKP, Hegemonya Projesi ve Kriz Dinamikleri. *Başlangıç*, 1, 11-30.
- Akça, İ., & Özden, B. A. (2014). AKP ve Türkiye'de Neoliberal Otoriterizmin Sınıfsal Dinamikleri. *Başlangıç*(2), 13-37.
- Akçay, Ü. (2015). Küresel krizin 2015 manzarası ve Türkiye ekonomisi. *Perspectives: Siyasi Analiz ve Yorum*, 11, 9-15.
- Akçay, Ü. (2021a, 3 November). Muharebenin düğümü: Para politikası. *1+1 Express*. <https://birartibir.org/muharebenin-dugumu-para-politikasi/>
- Akçay, Ü. (2021b, 18 December). Rekabetçi Kur Üzerine. *Kriz Notları*. <https://kriznotlari.blogspot.com/2021/10/rekabetci-kur-uzerine.html>
- Akçay, Ü. (2022, 2 December). Partilerin Ekonomi Programlarını Okuma Klavuzu. *Mavi Defter*. <https://mavidefter.net/12839-2/>
- Akçay, Ü., & Jungmann, B. (2022). Political Economy of Growth Regimes in Poland and Turkey. In I. Berlin (Ed.), *Working Paper*. Berlin.
- Bedirhanoğlu, Σ. (2021). Global class constitution of the AKP's 'authoritarian turn' by neoliberal financialization. In E. Babacan, M. Kutun, E. Pınar, & Z. Yılmaz (Eds.), *Regime Change in Turkey. Neoliberal Authoritarianism, Islamism and Hegemony* (σσ. 68-84). Routledge.
- Buğra, A., & Savaşkan, O. (2010). Yerel Sanayi ve Bugünün Türkiye'si'nde İş Dünyası. *Toplum ve Bilim*(118), 98-102.
- Dünya. (2021, 15 December). Yeni ekonomik modelin detayları: büyümenin kaynağı sıcak para değil cari fazla. *Dünya*. <https://www.dunya.com/ekonomi/yeni-ekonomik-modelin-detaylari-buyumenin-kaynagi-sicak-para-degil-cari-fazla-haberi-642856>
- Ercan, F., & Oğuz, Ş. (2020). Understanding the recent rise of authoritarianism in Turkey in terms of the structural contradictions of the process of capital accumulation. In Σ. Bedirhanoğlu, Ç. Dölek, F. Hülügü, & Ö. Kaygusuz (Eds.), *Turkey's New State in the Making. Transformations in Legality, Economy and Coercion* (σσ. 97-117). Zed Books.

- Ertem, C. (2018, 6 March). Güncel-somut örneklere yeni devlet ve ekonomi perspektifi. *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cemil-ertem/guncel-somut-orneklere-yeni-devlet-ve-ekonomi-perspektifi-2621865>
- Gülseven, E. (2020). Identity, Nationalism and the Response of Turkey to COVID-19 Pandemic. *Chinese Political Science Review*, 6, 40-62.
- Gürsel, S. (2013). Ekonomi. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Vol. 3, σσ. 52-70). İletişim Yayınları.
- Gazete Duvar. (2021, 26 November). Hazine ve Maliye Bakan Yardımcısı Nebati: Düşük faiz politikamızı uygulamakta kararlıyız. *Gazete Duvar*,. <https://www.gazeteduvar.com.tr/hazine-ve-maliye-bakan-yardimcisi-nebati-dusuk-faiz-politikamizi-uygulamakta-kararliyiz-haber-1543222>
- Gökay, B. (2021). *Turkey in the Global Economy. Neoliberalism, Global Shift and the Making of a Rising Power*, . Agenda Publishing, Newcastle.
- Karacimen, E. (2016). Consumer Credits as an Aspect of Everyday Life of Workers in Developing Countries: Evidence from Turkey. *Review of Radical Political Economics*, 48(2), 252-268.
- Madra, Y., & Yılmaz, S. (2019). Turkey's Decline into (civil) War Economy: From Neoliberal Populism to Corporate Nationalism. *The South Atlantic Quarterly*, 118(1), 41-59.
- Öngel, S. (2021, 15 January). Pandemi Döneminde Tercihler Ve Sınıfsal Gerçekler. *Mukavemet*. <https://www.mukavemet.org/pandemi-doneminde-tercihler-ve-sinifsal-gercekler/>
- Öniş, Z., & Bakır, C. (2017). Turkey's Political Economy in the Age of Financial Globalization: The significance of the EU Anchor. *South European Society and Politics*, 12(2), 147-164.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2018). *Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri Konsolide Raporu*.
- Taşkın, T. (2014). GDP Growth in Turkey. Inclusive or not? *Central Bank Review*, 14, 31-64.

- TCCB. (2020a, 25 March). Ulusa Sesleniş Konuşması. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/118053/ulusa-seslenis-konusmasi>
- TCCB. (2020b, 18 March). Koronavirüsle Mücadele Eşgüdüm Toplantısı Öncesi Yaptıkları Konuşma. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/117032/koronavirusle-mucadele-esgudum-toplantisi-oncesi-yaptiklari-konusma>
- TCCB. (2020c, 30 March). Ulusa Sesleniş Konuşması. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/118080/ulusa-seslenis-konusmasi>
- TCCB. (2020d, 9 November). 12. Büyükelçiler Konferansı'nda Yaptıkları Konuşma. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122735/12-buyukelciler-konferansi-nda-yaptiklari-konusma>
- TCCB. (2020e, 18 November). TOBB Türkiye Ekonomi Şûrası'nda Yaptıkları Konuşma. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/122871/tobb-turkiye-ekonomi-s-rasi-nda-yaptiklari-konusma>
- TCCB. (2021a, 26 November). Alsancak Stadı ile Yapımı Tamamlanan 96 Tesisin Toplu Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşma. *TCCB*. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/133678/alsancak-stadi-ile-yapimi-tamamlanan-96-tesisin-toplu-acilis-toreni-nde-yaptiklari-konusma>
- TCCB. (2021b, 2 November). Kabine Toplantısı'nın ardından yaptıkları konuşma. *TCCB*.
- Tuğal, C. (2018, 13 March). Çin Tutulması (I): Neoliberal dönem biterken, rejimin yeni iktisadi model arayışları. *Sendika.org*. <https://sendika.org/2018/03/cin-tutulmasi-i-neoliberal-donem-biterken-rejimin-yeni-iktisadi-model-arayislari1-cihan-tugal-480091/>
- Tuğal, C. (2022). Politicized Megaprojects and Public Sector Interventions: Mass Consent Under Neoliberal Statism. *Critical Sociology, Online First*. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/08969205221086284>
- Uğurlu, E. N. (2021). Döviz Kuru Politikalarının Ekonomi Politikası. *Çalışma ve Toplum*, 4, 2955–2978.
- Uygur, E. (2021, 21 December). Para Politikası ve YEM. *T24*. <https://t24.com.tr/yazarlar/ercan-uygur/para-politikasi-ve-yem,33547>